

Ur Zenit nr. 41/1975

Paul M. Sweezy

Sovjetsamhällets karaktär

Med Warszawapaktländernas invasion i Tjeckoslovakien som utgångspunkt fördes under sextiotalets sista år en mycket viktig diskussion mellan Paul M. Sweezy och Charles Bettelheim om utvecklingen i Sovjetunionen efter oktoberrevolutionen.

Bettelheim har därefter vidareutvecklat sin syn på det efterrevolutionära Sovjets historia i arbetet Klasstriderna i Sovjetunionen, vars första del utkom för ett år sedan och där ytterligare två volymer är planerade. I Zenit nr 39 publicerade vi förordet till den första volymen – ett utdrag ur den översättning som beräknas utkomma på svenska vintern 1975-76 på Cavefors förlag.¹ Här fortsätter vi denna diskussion genom att publicera en kommentar av Paul M. Sweezy till denna bok. Han gör några kritiska reflexioner kring några centrala teman i Bettelheims analys: frågan om klasser och klasskamp efter revolutionen, synen på Marx, Engels och Lenin samt frågan om kapitalismens eventuella återupprättande i Sovjetunionen.

(Artikeln har tidigare varit publicerad i Monthly Review jan. -75.²)

Varje verklig revolution har två aspekter: den gamla maktstrukturens störtande och uppbyggandet av en ny social ordning. Den första möjliggör den andra men garanterar inte att den positiva uppgiften kommer att framgångsrikt fullföljas. Det beror på styrkan och insikten hos de nya element som tar makten genom den revolutionära processen, naturligtvis relaterat till de hinder som måste övervinnas och det motstånd de besegrade – men långt ifrån uttraderade anhängarna av det gamla samhället – gör. Jag tror det är en rättvis sammanfattning av Bettelheims huvudtes, att i det ryska fallet de revolutionära krafterna var alltför svaga och i alltför hög grad utan kunskaper baserade på relevant historisk erfarenhet för att lösa de enormt komplicerade och svåra problem det innebar att avlösa en gammal ordning med ett nytt genuint socialistiskt samhälle.

De revolutionära krafternas svaghet i Ryssland härstammade från många källor. Deras sociala bas var naturligtvis städernas industriarbetarklass och ledarskapet stod bolsjevikpartiet för. Problemet var inte att dessa krafter, grupperade och ledda på detta sätt, brast i revolutionär vilja och erfarenhet. Om så hade varit fallet, hade oktoberrevolutionen 1917 överhuvudtaget aldrig ägt rum. Problemet låg däri, att proletariatet var litet i förhållande till befolkningen i stort och att bolsjevikerna hade få kontakter och nästan inget inflytande alls på landsbygden, där den alldeles överväldigande majoriteten av ryssar bodde. Till denna belägenhet måste de svåra förlusterna och inbördeskriget (1917-1921) oordning läggas. Detta måste understrykas, ty det är betydelsefullt för en förståelse av vad som hände i Sovjetunionen, och det har så ofta negligerats eller undervärderats, att ett längre citat synes nödvändigt:

I början av 1920-talet gick det ryska proletariatet genom fruktansvärda åderlätningar. Det bok-

¹ Första bandet (som behandlar perioden 1917-23) gavs ut i svensk översättning under titeln *Klasstriderna i Sovjetunionen. Första perioden 1917-1923* (Cavefors Bokförlag 1976). Förordet till denna bok finns på marxistarkivet: [Charles Bettelheim: Prolog till "Klasstriderna i Sovjetunionen"](#). På engelska finns även band 2 (rör perioden 1923-30).

² Artikeln är egentligen del 2 av en artikel med rubriken "The Nature of the Soviet Society", vars första del publicerades i *Monthly Review* i november 1974. Båda artiklarna ingår i Paul M Sweezy, *Post Revolutionary Society*, Monthly Review Press 1980, som är en samling med artiklar om de "efterrevolutionära samhällena", skrivna under åren 1967-80

stavligt talat smälte samman under åren av inbördeskrig och det fortsätter att upplösas alldeles i början av NEP. Således är antalet anställda arbetare år 1922 mindre än hälften av antalet före kriget, dvs. 4,6 miljoner år 1922 mot 11 miljoner år 1913, detta inom samma geografiska gränser. Av de 4,6 miljoner anställda år 1922 är bara två miljoner sysselsatta inom industrin och 1,2 miljoner ingår i det agrara proletariatet.

Den, på detta sätt till antalet reducerade, aktiva arbetarklassen förvandlades dessutom grundligt till sin sammansättning. Många tidigare arbetare, bland dem de mest militanta, hade stupat vid de skilda fronterna. Andra hade upptagits i parti-, fackförenings- eller statsapparaten. Ytterligare andra, speciellt i de stora industriområdena, hade lämnat arbetarklassen på grund av arbetslöshet eller brist på mat och tagit sig tillbaka till sina hembyar. Samtidigt hade män och kvinnor med borgerlig och småborgerlig bakgrund, i allmänhet fientligt inställda till proletariats diktatur, trängt in i arbetarklassens led för att dra fördel av kroppsarbetarnas ransoner eller för att försöka få sitt klassursprung glömt.

Av en befolkning på 136 miljoner, varav ungefär hälften i arbetsför ålder, är alltså de som bildar kärnan i den nya, makthavande klassen ännu begränsade till antalet; detta gäller även om man till de arbetare, som verkligen hade anställning år 1922, lägger tidigare arbetare, som var beredda att återvända till sina gamla platser i produktionen. Den proletära diktaturens styrka bestäms för övrigt inte i huvudsak av arbetarklassens specifika vikt; den beror framför allt på den klassorganisation som arbetarklassen försett sig med och på denna organisations förmåga att utöva ideologiskt och politiskt ledarskap över de breda massorna.³

Under dessa omständigheter är det uppenbart, att bolsjevikernas ledarskap även där det var som starkast och mest erfaret, saknade möjligheter att ersätta den gamla tsaristiska administrationen och byråkratin med en ny revolutionär apparat; på landsbygden där bolsjevikerna var som svagast, kunde de knappast göra någonting alls åt händelseutvecklingen. Resultatet var att de tvingades kämpa vidare så gott de kunde med det oformliga, ineffektiva och korrupta statsmaskineriet, som ärvts från det förflutna. Avgörande för förståelsen är dessutom att det övertagna statsmaskineriet hade inte bara de just uppräknade kännetecknen, utan också en outplånlig klasskaraktär. Till sitt väsen var det ett borgerligt statsmaskineri, uppbyggt under många generationer, grundligt genomsyrat av en borgerlig mentalitet, fångat i borgerliga metoder att handlägga ärenden och djupt fientligt till den revolutionära maktens ideologi och syften, som det tvingades att tjäna. Som ett vittnesbörd om det senare och speglade statsmaskineriets klasskaraktär citerar Bettelheim en undersökning utförd sommaren 1922, som visar att bara 9 % av de gamla tjänstemännen och 13 % av de nya var välvilligt inställda till Sovjetregeringen (s. 469-470).

Det var fullkomligt oundvikligt att denna regeringsapparat, som bolsjevikerna var tvungna att utbygga, när staten nu påtog sig nya uppgifter, tidigare reserverade för den privata, sektorn, skulle vara och förbli en fruktbar jordmån för bibehållandet och återskapandet av borgerliga förhållanden, inte enbart inom sina egna gränser utan också i hela sovjetsamhället. Och ironiskt nog tenderade inte så få av de åtgärder som vidtogs av ledningen, för att kontrollera och slå tillbaka denna utveckling, att ha motsatt effekt. Framför allt hände det att ärliga revolutionärer, tillsatta för att vara redskap för den officiellt antagna politiken inom statsapparaten, ofta blev anpassade till sin nya omgivning och förändrade till vanliga borgerliga byråkrater. Det innebär inte att de avsiktligt svek det förtroende de hade fått. Man torde i stället lugnt kunna antaga att de i de flesta fall gjorde sitt bästa för att uppfylla förväntningarna, men att de även när så var fallet förvärvade det tänkesätt och handlingsmönster som omgivningen hade.

³ Bettelheim, Charles, *Les Luttes de Classes en URSS: Première Période 1917-1923*, s. 151-152, Paris 1974. Utkommer på Cavefors förlag vintern 1975-76. [se not 1 ovan – Red anm.]

Arbetarklassens män och kvinnor må längre än andra kunna motstå omvärldens tryck, men det är felaktigt att uppfatta klassbakgrund som i sista hand bestämmande för ideologi och beteende. I detta sammanhang har Lenin, som var mycket känsligare för den här sortens problem än de flesta av hans kollegor i bolsjevikledningen, tillgripit en talande analogi. Han drog, med Bettelheims ord,

en parallell mellan bolsjevikpartiets situation (att ha erövrat den dominerande positionen i en stat, men ändå inte lyckats i sina försök att styra den) och ett erövrande folk, som synbarligen har kuvat ett annat folk, men som i det långa loppet, när de fortfarande ockuperar landet, i realiteten blir underordnat de besegrade därför att de mer civiliserade ... tryckte sin kultur på (erövrarna).⁴

Frånsett åtgärden att placera pålitliga revolutionärer på betydelsefulla poster i staten (i Röda Armén tog sig detta uttryck i systemet med politiska kommissarier) vidtogs också mått och steg för att institutionellt ta sig an statsapparatusens fientligt/borgerliga karaktär. Ett folk-kommissariat för statskontroll upprättades 1919 under Stalins ledning. Detta förvandlades ett år senare till Arbetar- och bondeinspektionen (Rabkrin), också det under Stalin. Men denna inspektion lyckades inte undgå det öde som drabbat andra regeringsorgan, nämligen att bli en av byråkratins delar – riktad mot de andra. Bettelheim citerar Lenin, när han kort före sin död (i den i sanning anmärkningsvärda artikeln *Hellre mindre, men bättre*) skriver att Arbetar- och bondeinspektionen 'åtnjuter för närvarande inte ens skuggan av auktoritet' (s. 257). Och det är faktiskt helt uppenbart i denna och andra skrifter från hans sista levnadsår, att frågan om statsmaskineriets tillstånd (som han i *Hellre mindre, men bättre* benämnde 'bedrövligt, för att inte säga avskyvärt') var av växande betydelse, till den grad att den oroade honom.⁵ Det är intressant att spekulera i vad han skulle ha försökt göra för att råda bot på situationen om han hade fått leva och varit förmögen att återta den aktiva ledningen av parti och stat. Det är naturligtvis omöjligt att uttala sig med säkerhet, men det är på intet sätt irrationellt att förmoda, att han förr eller senare kunde ha försökt sätta igång en massrörelse för att rensa och kontrollera regeringsapparaten på liknande sätt som kulturrevolutionen i Kina på 60-talet. Som E. H. Carr har skrivit: Om Lenin av praktiska nödvändigheter tvingades erkänna en ständigt växande koncentration av makten, så är det intet bevis för att han skulle ha svängt i sin tilltro till den 'direkta demokratin' som motgift. En sådan åtgärd hade utan tvekan varit omöjlig i det tidiga 20-talets situation, men den skulle allvarligt ha kunnat bli påtänkt i det relativa lugnet ett fåtal år senare.⁶

Upprätthållandet av borgerliga förhållanden i ekonomin

Det var inte bara i statsapparaten, som borgerliga relationer och attityder fortfarande existerade efter oktoberrevolutionen. Det är också uppenbart vad gäller jordbruket, där revolutionen (och senare den nya ekonomiska politiken) upprättade och stärkte ett styre av småbondeägandeskap, som i sin tur gav upphov till en typisk kapitalistisk ackumulationsprocess och ett blomstrande skikt av rika bönder och kulaker. Inte mindre betydelsefullt var upprätthållandet av väsentligen kapitalistiska förhållanden i industrin, transport- och kreditväsendet, dvs. de delar av ekonomin som övergick i statlig ägo.

Det är här nödvändigt att envisas med att poängtera, att det inte är ägandeformen utan de

⁴ A.a. s. 262, citat från Lenins politiska rapport till SUKP(b)s elfte kongress (mars 1917). Denna analogi togs ett år senare upp och utvecklades på ett fruktbart sätt av Bucharin i en text, som är utförligt citerad av Bettelheim på s. 262-265.

⁵ Om detta är Moshe Lewins bok *Lenins sista strid*, Gebers 1968, mycket avslöjande. Bettelheim nämner detta arbete men gör mindre bruk av det än han skulle kunna ha gjort.

⁶ E. H. Carr, *Den ryska revolutionen 1917-1923*, del I.

verkliga förhållandena mellan de grupper och individer som är inblandade i produktions- och distributionsprocessen som är avgörande. Statligt ägandeskap öppnar vägen, och är en nödvändig förutsättning, för förändring av dessa förhållanden. Men det ensamt varken konstituerar eller garanterar en sådan förändring, en förändring som bara kan vara resultatet av en lång och svår kamp. I Sovjetunionen har denna kamp inte bara inte genomförts, den påbörjades aldrig ens. Bettelheim är på denna punkt mer koncis i sin nyligen utkomna bok om industriell organisering i Kina.

Principen om direktörens oinskränkta auktoritet, om experternas och specialisternas privilegierade roll i styrelsen samt premiernas och de materiella förmånernas ställning kännetecknar inte bara de sovjetiska företagens nuvarande styrelse. Kort efter oktoberrevolutionen accepterades dessa principer i Ryssland under de svåra förhållanden som då rådde, framför allt under krigskommunismen. Efter att ha bibehållits under NEP tillämpades de i allt större utsträckning under den snabba industrialiseringsperiod som sammanfaller med de första femårsplanerna.⁷

Principerna ifråga är naturligtvis de som härrör från den typ av hierarkisk arbetsdelning, som ligger inbäddad i det kapitalistiska produktions sättet. Lenin var fullt medveten om, att bolsjevikregeringens sätt att använda dem på intet sätt var ett steg i riktning mot socialism. Faktum är, att han tolkade beslutet att stärka ledningen och höja specialisternas löner i rakt motsatt riktning:

Det är klart att denna åtgärd inte endast är ett avbrott – på ett visst område och i en viss grad – i offensiven mot kapitalet (ty kapitalet är inte en summa pengar utan ett bestämt samhällsligt förhållande), utan också *ett steg tillbaka* för vår socialistiska, sovjetiska statsmakt, som från början proklamerade och inledde politiken att sänka de höga tjänstemannalönerna till genomsnittsarbetarens lönenivå.⁸

Bettelheim tillägger att problemet är att detta steg bakåt aldrig följdes av något steg framåt. Och han sammanfattar denna korta diskussion om utvecklingen i Sovjet på detta område – som i sin tur är en sammanfattning av en mer utvidgad analys i den nu aktuella boken – på följande sätt:

Lenins rekommendationer kunde motsvara ett bestämt skede av den sovjetiska revolutionen. Men efter att ha antagits (mellan 1918 och 1922) och verkstälts övergavs de aldrig. Tvärtom skärptes med tiden direktörens och partisekreterarens auktoritet i fabriken, en auktoritet som inte underställdes massornas kontroll. Stärkandet av auktoritets- och befälsförhållandena mellan å ena sidan ledningen och kadreerna, fabriken specialister och tekniker, och å andra sidan de omedelbara producenterna jämnade i själva verket marken för den sovjetiska revisionismens utveckling.⁹

Man kan gå vidare och säga att konsolideringen av dessa förhållanden inte bara jämnade marken för sovjetrevisionismens framväxt utan också, tillsammans med upprätthållandet av borgerliga relationer i statsapparaten, konstituerade sovjetrevisionismens egentliga väsen. Lenin, och utan tvekan många andra i bolsjevikernas ledning under den ryska revolutionens första år, förstod vad som höll på att hända, men saknade makt och resurser att vidtaga nödvändiga motåtgärder. Senare, när förutsättningarna var mer gynnsamma för en kamp för att förändra de borgerliga sociala förhållanden, som hade ärvts från det förflutna och t.o.m. stärkts under de svåra åren av inbördeskrig och återuppbyggnad, förlorade också partiledningen själv den förståelse och vilja, som hade varit nödvändig för att klara av en sådan strid. Det var medan detta pågick som revisionismen inte bara blev den dagliga praktiken utan

⁷ Bettelheim, Charles, *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina* s. 70-71.

⁸ A.a. s. 71, efter Lenin, *Valda Verk* II:1, Moskva 1956 s. 470.

⁹ A.a. s. 73.

också den officiella ideologin i Sovjetunionen. Troligen blir detta ett centralt motiv i Bettelheims kommande två volymer.

Några teori- och metodproblem

Klass och klasskamp. Den klassteori Bettelheim arbetar med synes oemotsäglich så långt den nu sträcker sig. Den är bra sammanfattad i följande Lenin-citat:

Klasser kallas stora grupper av människor, vilka skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda systemet för samhällelig produktion, genom sitt förhållande till produktionsmedlen (till största delen förankrat och fixerat i lagarna), genom sin roll i arbetets samhälleliga organisation och följaktligen genom det sätt, på vilket de erhåller den andel av den samhälleliga rikedom, över vilken de förfogar, samt omfattningen av denna andel.¹⁰

Liksom alla korta definitioner och karakteriseringar, har den emellertid sina svagheter. Den möjliggör en förstaelig beskrivning av ett givet samhälles klasstruktur vid en viss tidpunkt, men är till föga hjälp när vi ska försöka analysera klasssystemets föränderliga aspekter: vad som bestämmer en individs position i klasstrukturen och förändringar i den positionen under ett levnadsförlopp, sättet varpå klasser uppfattar sina intressen och agerar för att säkerställa dem, hur de är organiserade och påverkar varandra osv. – listan kan göras i det närmaste oändlig. Jag tror långtifrån på förekomsten av en klassteori som kan förklara alla dessa svåra problem, men jag tror att vissa tillägg till Lenin–Bettelheims teori kan vara användbara för att klargöra några av de mest betydelsefulla frågeställningarna som reses av övergångssamhällen typ Ryssland efter 1917 och Kina efter 1949. Speciellt vill jag understryka att familjen och inte individen är den lämpligaste enheten för att bestämma klassmedlemskap. I ett klassamhälle föds varje människa in i en bestämd klassposition och detta faktum bestämmer i stort hans eller hennes framtidsutsikter. Detta betyder emellertid inte, att individer måste bli kvar i den klass de en gång föddes in i. De kan röra sig upp och ner i klasstrukturen på sätt som är historiskt specifika för varje samhällsformation. Rörliga individer tar sina familjer med sig eller bildar familj i den nya klasspositionen, även om det vanligtvis krävs åtminstone två generationer för en nedåtgående familj att acceptera eller för en uppåt rörlig familj att bli accepterad i sin nya klassposition.

Under normala omständigheter stöds och stabiliseras den borgerliga klasstrukturen genom äganderättslagar som upprätthålls av en statsapparat som är konstruerad för att bevara systemet och som samtidigt främjar förmånstagarnas intressen (dvs. de privata ägarna, som då konstituerar den härskande klassen, eller om avsevärt annorlunda typer av ägandeformer är inblandade, den härskande klassen). Revolutionens avgörande kännetecken är att den krossar staten och förändrar äganderättssystemet. I överensstämmelse med vad som ovan sagts, vet vi att detta inte betyder att de reella produktionsförhållandena, som bestämmer samhällets klassammansättning, genomgår en liknande förändring. Men genom att föra beskyddaren och övervakaren av dessa produktionsförhållanden till makten, liksom representanterna för den klass vars intressen stod i motsättning till den forna härskande klassen, öppnar revolutionen möjligheter för en förändring av de reella produktionsförhållandena samtidigt som den inför ett tillstånd av osäkerhet och rörlighet i klasssystemet, utan motsvarighet i den föregående perioden. Mobilitet i båda riktningarna ökas kraftigt. Många egendomsägare blir inte bara obesuttna utan förflyttas från befälspositioner, tvingas ofta i exil eller likvideras fysiskt. Å andra sidan förs många arbetare fram i befälspositioner i den hierarkiska arbetsdelningen. Dessa rörelser kan komma att ske i sådan skala att de ger upphov till det gamla klasssystemets

¹⁰ Lenin, *Valda Verk* II:2 s. 228.

fullkomliga försvinnande och alltsammans kan komma att bli början till slutet för klasserna. Men går man under ytan och tittar på de verkliga produktionsförhållandena, kommer det att visa sig, att försvinnandet är en illusion: grundläggande förändringar på denna nivå kan komma till stånd endast gradvis och som ett resultat av en lång och svår kamp, och även under sådana omständigheter kan de vara svåra att åstadkomma.

Bettelheim – och här följer han kineserna – kallar detta klasskamp. Jag tror det i det stora hela är korrekt, men samtidigt tror jag det är viktigt att begripa, att det är en klasskamp med ett antal speciella kännetecken, som skiljer den från den sorts klasskamp vi är vana vid från kapitalismens historia.

Det är naturligtvis sant att den vanliga typen av klasskamp på ett sätt fortsätter efter revolutionen. Den störtade härskarklassen försöker alltid komma tillbaka genom att organisera kontraposition, vanligtvis med hjälp av sina klassfränder i länder där ingen revolution ägt rum. Men efter hand och genom bortdöendet av den gamla härskarklassen minskar denna typ av klasskamp till i det närmaste en obetydlighet. Detta är säkerligen inte vad Bettelheim har i åtanke när han skriver om klasskampen i Sovjet och Kina, där ingetdera land är allvarligt hotat av de rester från den forna härskarklassen som möjligen kan finnas kvar. Vad han har i åtanke är ett mycket mer sammansatt fenomen. Det handlar om försök från dem som befinner sig i privilegierad ställning och auktoritetspositioner i den efterrevolutionära statsapparaten och ekonomiska förvaltningen (inklusive yrkes-, utbildnings- och kulturinstitutioner), att bibehålla sina positioner och finna nya vägar att stabilisera, försvara och permanenta sina privilegier i samhället.

Det är här som det faktum att familjen snarare än individen utgör klassmedlemskapets grundläggande enhet får sin speciella betydelse. Om alla vid födseln har lika chanser att nå en given position i den samhälleliga strukturen, skulle klasser, som vi känner dem, överhuvudtaget inte existera. Men – och det är den avgörande punkten – en sådan situation, där framtidsutsikterna är helt och fullt lika, är ouppnåelig så länge skillnader i inkomst, status och befogenheter fortfarande består. De rätta korten hopar sig för barn födda i familjer med relativt privilegierad ställning och detta är lika sant i samhällen, som själva kallar sig socialistiska, som i kapitalistiska och feodala samhällen. Det är därför ingen tillfällighet, att klasskampen i efterrevolutionära samhällen har en benägenhet att fokusera på den reella ojämlikhet som skiljer familjer vilka innehar olika yrkespositioner i den samhälleliga arbetsdelningen. Denna ojämlikhet är inte bara och kanske inte ens i huvudsak en fråga om inkomst: ett betydande utrymme för inkomstskillnader skulle vara förenligt med att alla barn skulle ha väsentligen lika livschanser. Än mer viktiga är ett antal faktorer som är mindre väl definierade, mindre synliga och omöjliga att kvantifiera: fördelen att ha kommit från en mer 'kultiverad' hemmiljö, skillnader i tillgång till utbildningsmöjligheter, tillgången till kontakter i de kretsar som innehar makt och inflytande, känslan av styrka och självförtroende som barnen ärver från sina föräldrar – listan skulle kunna göras lång. Alla dessa svärfångade faktorer är också verksamma i borgerliga samhällen, där de hänger samman med stora skillnader i inkomst och ägande. Där dessa senare skillnader har eliminerats, eller huvudsakligen reducerats, får dessa faktorer ännu större betydelse. De blir till försvar för privilegierna och för det överlevande systemet av borgerliga klassförhållanden. De som lever bakom detta försvar (naturligtvis med vissa undantag) försöker stärka de ovan nämnda förhållandena, ge dem officiella sanktioner och slutligen tilldela dem legitimitetens kännemärke, i form av t.ex. nya legala system av äganderättsförhållanden.

Den grupp som innehar en privilegierad ställning och som söker att bevara och förstärka den i

institutionaliserade former, utgör en av huvudrollsinnehavarna i den efterrevolutionära klasskampen. Den andra huvudrollen innehåses av den breda massan av arbetare och bönder vars intresse inte alls är att försvara sina klasspositioner, utan snarare att radera alla skillnader (mellan manuellt och intellektuellt arbete, mellan stad och landsbygd, mellan jordbruk och industri, mellan könen osv.) som konstituerar den objektiva basen i ett klassystem och (som en nödvändig del av denna process) neutralisera de sociala och ideologiska hinder som tjänar att bevara och rättfärdiggöra den fortsatta existensen av sådana skillnader. Striden mellan dessa två huvudaktörer är nödvändigtvis lång och svår och uppträder i många former och förklädningar. Här vill jag bara ange, att en av de viktigaste arenorna kommer att vara det styrande partiet självt, där båda sidor bekänner sig till partiets officiella revolutionära ideologi och där båda söker tolka och sprida den på ett sätt som gagnar de egna syftena. I Kina har detta varit grunden för och innehållet i kampen mellan de två linjerna som har kännetecknat KKP:s historia sedan 1949 och som nådde sin höjdpunkt, i varje fall för överskådlig tid, i det sena 60-talets kulturrevolution. Vi vet en hel del om denna kamp i Kina, eftersom den till stor del har ägt rum inför öppen ridå och frågorna i växande grad har klargjorts av den sino-sovjetiska konfliktens utveckling och av kulturrevolutionen själv. Vi känner till mycket mindre om Sovjetunionen och mycket vi tror oss veta är av tvivelaktigt värde, delvis pga. det brutala undertryckandet av all opposition under Stalintiden och den systematiska förfälskningen av Sovjetunionens historia, inklusive SUKPs historia, då och nu. Men ett ytterligare skäl till att den efterrevolutionära klasskampen i Sovjetunionen har ignorerats är att den typ av marxism som dominerade den Andra och den Tredje Internationalen var djupt infekterad av en grov ekonomism. Som ett resultat av detta bistod den med otillräckliga teoretiska hjälpmedel för att analysera och förstå de historiskt nya samhällsformationerna, skapade av framgångsrika proletära revolutioner.¹¹ Med utgångspunkt i Kinas praktiska och teoretiska insatser, har Bettelheim påbörjat uppgiften att avhjälpa detta förbiseende. Vi ser med spänning fram mot ytterligare klargöranden i de volymer som skall komma ut längre fram.

Marx, Engels, Lenin och historien. Bettelheim har en stark tendens att omge Marx, Engels och Lenin med en aura av ofelbarhet: de ensamma bland sina samtida såg saker i sitt rätta ljus och drog slutsatser lika användbara för framtida händelser, som för deras egen tid. Detta gäller särskilt hela ekonomism-fenomenet där, vilket läsaren bör vara medveten om nu, jag helt instämmer med Bettelheim, är av mycket stor betydelse. Han behandlar ekonomismen som en allvarlig avvikelse från teorierna i Marx', Engels och Lenins skrifter. Lenin i alla fall var av pressande objektiva omständigheter nödsakad att göra vissa eftergifter åt ekonomistiska tänkesätt – som i det ovan nämnda förhållandet mellan direktörer och arbetare – men som Bettelheim ser det, tvingades dessa eftergifter på Lenin och speglade ingalunda några idéer han själv stod för, än mindre hade han hämtat dem från Marx och Engels.

Detta förhållningssätt synes mig både felaktigt och ohistoriskt. Jag skulle kunna citera utdrag från Lenins skrifter som, tycker jag, speglar ekonomistiskt tänkande. Att handskas med saken på detta sätt vore dock att riskera att missa poängen, nämligen att Marx och Engels själva gjorde många uttalanden i en mängd frågor, som antingen tydligt återger ett ekonomistiskt synsätt eller rätt förståeligt kan tolkas i en ekonomistisk riktning. Som det viktigaste exemplet på det senare, skulle jag vilja ange Marx' förord till *Till Kritiken av den politiska ekonomin*, som innehåller det mest berömda och flitigast citerade formuleringen av den historiska materialismens teori. Genom att säga att Förordet klart förståeligt kan tolkas i ekonomistisk

¹¹ För en diskussion om ekonomismens roll och karaktär se ledaren i *Monthly Review* november 1974, som direkt eller indirekt är ägnad detta ämne.

riktning, har jag inte för avsikt att framhålla, att ekonomismen var det dominerande elementet i Marx' tänkande. Tvärtom tror jag att merparten av hans läror genomsyrats av de idéer som kortfattat framläggs i 'Tesar om Feuerbach', som är lika grundligt anti-ekonomistiska som något av Mao Tsetungs arbeten. Men liksom de flesta (kanske alla) stora tänkare, var Marx långt ifrån hundraprocentigt entydig i allt han skrev eller sade. Det fanns ekonomistiska element i hans tänkande, som ibland (speciellt i populära och propagandistiska skrifter) erhöll ganska explicita formuleringar. Att dessa element betonades och uppförstorades av hans efterföljare ett halvt århundrade efter hans död var naturligtvis inte hans fel och heller inte en tillfällighet. Snarare var det i linje med den reformistiska arbetarrörelsens ideologiska och politiska behov, som blomstrade i de industrialiserade länderna under den framväxande monopolkapitalismens tidevarv. Den ryska arbetarrörelsen som växte fram i en situation mycket mera fördelaktig för revolutionen, var mindre påverkad av ekonomismen, men det skulle ha varit mycket förvånande om inte ryssarna i detta, liksom i andra fall, hade påverkats av västeuropéerna. Lenin, den mest genomtänkte revolutionären bland ryssarna, var minst påverkad av ekonomismen, men han var inte fullständigt immun. Det var bara i Kina, det land i världen där förutsättningarna för revolution var mest gynnsamma, som marxismen slutligen kunde skaka av sig sin (väsentligen borgerliga) ekonomistiska smitta. Nu, när denna stora och nödvändiga uppgift har genomförts kan den historiska och dialektiska materialismen, med Bettelheims ord, återfå sin sant revolutionära karaktär (s. 17).

För mig framstår det som om detta perspektiv möjliggör för oss att se marxismens utveckling som en storartad historisk process nära knuten till världskapitalismen i sin sista fas av mognad och förfall. Det möjliggör också för oss att undvika den artificiella behandlingen av marxismens stora tänkare som en sorts överhistoriska genier.

Sovjetsamhällets karaktär – ett sista ord

I denna första volym av sitt nya verk säger Bettelheim föga om karaktären hos det sovjetiska samhället idag och det han säger är av förstäliga skäl försiktigt formulerat. Han är klar över att det är ett klassamhälle. De två huvudklasserna är statsbourgeoisin och proletariatet. Den förra existerade redan på Lenins tid men hade ännu inte konsoliderat sitt grepp över den politiska makten. Sedan dess har den inte bara stärkt sitt grepp över regeringen och den ekonomiska apparaten; den har också trängt in i kommunistiska partiet, både ideologiskt och numerärt, och följaktligen satt punkt för sin tvetydiga roll som den proletära diktaturens ovilliga och opålitliga instrument. Å andra sidan har proletariatets position försämrats från att utgöra en klass, som innehade monopol på statsmakt – vars användande, som vi har sett, var starkt begränsat – till en klass vars position liknade den som proletariatet i ett kapitalistiskt land på motsvarande ekonomiska utvecklingsnivå, befinner sig i.¹² Det sovjetiska proletariatet finns kvar som en utsugen klass tvingad att sälja sin arbetskraft för att erhålla medel till levebrödet och i avsaknad av varje möjlighet att kontrollera arbetsprocessen och arbetsprodukterna. Och den sovjetiska statsbourgeoisin är naturligtvis lika mycket en utsugande klass som den privatägande bourgeoisin i USA.

Under dessa omständigheter anser Bettelheim att det är nödvändigt att klassificera Sovjetunionen som ett kapitalistiskt samhälle, men han är noggrann med att tillägga, av särskild typ (*de*

¹² Detta innebär inte att förneka att det finns skillnader. De sovjetiska arbetarna har inte förlorat alla de förmåner de tillskansade sig under perioden av politiskt inflytande, dvs. sådana saker som arbetarskydd, hälsovård etc. Å andra sidan är restriktionerna vad beträffar rätten att organisera sig och yttrandefriheten mycket strängare än i kapitalistiska länder med borgerligt demokratiska regimer.

type particulier) (s. 44). Två sidor tidigare finns emellertid ett uttalande som betydligt tycks mildra styrkan i detta tillägg: Vad som var ämnat att ge upphov till växande socialistiska relationer (i Sovjetunionen) har i själva verket givit upphov till väsentligen kapitalistiska relationer i en sådan utsträckning, att under täcknamnet ekonomisk planering, den kapitalistiska ackumulationens lagar och följaktligen också profitens lagar, bestämmer nyttjandet av produktionsmedlen. Om, som detta antyder, ekonomisk planering inte är någonting annat än en täckmantel för den kapitalistiska ackumulationens lagar, så skulle det innebära att sovjet-systemets säregenhet är begränsad till den formella frågan om bourgeoisin äger produktionsmedlen direkt eller genom sin stat (en form av borgerligt ägande som också är vanligt i traditionella kapitalistiska samhällen).

Dessa påståenden och slutsatser kan vara riktiga. Men jag måste säga att ingenting i den form av den faktiska bevisföringen eller teoretiska argumentationen som presenteras av Bettelheim i denna bok eller i något annat sammanhang, övertygar mig. För min del anser jag dessa frågor fortfarande vara obesvarade. Jag hoppas väldigt mycket att så inte längre skall vara fallet efter utgivningen av de två återstående volymerna av *Les Luttes de Classes en URSS*.